

**Протистояння фюреру.
Трагедія керівника
німецького генштабу**

Анотація

Людвіг Бек ніколи не був пацифістом, але прекрасно розумів, які страшні наслідки спричинить війна і для переможених, і для переможців. Один з організаторів вермахту, Бек відкрито критикував зосередження всієї повноти влади в руках Гітлера. Опозиція Гітлера розглядала Бека як можливого главу держави в разі усунення фюрера з політичної арени. Бек брав участь у Липневій змові. Після провалу замаху на Гітлера його заарештували і він покінчив життя самогубством.

Ферстер Вольфганг

**ТРАГЕДІЯ
КЕРІВНИКА
НІМЕЦЬКОГО
ГЕНШТАБУ**

**ПРОТИСТОЯННЯ
ФЮРЕРУ**

Видавничий дім
«С К І Ф»
Київ — 2025

УДК 355/359
Ф 43

Переклад українською — *Ярослава Мартинова*

Ферстер Вольфганг

Ф 43 Протистояння фюреру. Трагедія керівника німецького генштабу. / Вольфганг Ферстер. — Київ: Видавничий дім «С К І Ф», 2025. — 277 с.

ISBN 978-966-370-175-2

Людвіг Бек ніколи не був пацифістом, але прекрасно розумів, які страшні наслідки спричинить війна і для переможених, і для переможців. Один з організаторів вермахту, Бек відкрито критикував зосередження всієї повноти влади в руках Гітлера. Опозиція Гітлера розглядала Бека як можливого главу держави в разі усунення фюрера з політичної арени. Бек брав участь у Липневій змові. Після провалу замаху на Гітлера його заарештували і він покінчив життя самогубством.

ISBN 978-966-370-175-2

© Вольфганг Ферстер, 2005.
© Видавничий дім «С К І Ф», 2025.

Розділ 1

ЖИТТЯ БЕКА ДО 1933 РОКУ

Нам потрібні офіцери, які до кінця пройдуть шлях, керуючись моральними принципами, чиї характер і нерви досить сильні, щоб зробити те, що диктує їм розум.

Бек, 15 жовтня 1935 р.

Людвіг Август Бек народився 29 червня 1880 року в Бібріху, на Рейні. Його батько, доктор філософських наук Людвіг Бек, керував ливарним виробництвом у Бібріху (Рейнський металургійний завод) і був визначною фігурою в цій галузі індустрії. Написавши п'ятитомну роботу про історію заліза і опублікувавши численні статті про металургійну промисловість і про місце та роль у ній заліза, він здобув велику популярність у наукових і промислових колах. У 1905 році на знак визнання його наукових досягнень йому привласнюють звання професора, а в 1909 році вручають пам'ятну медаль Карла Люга – найвищу нагороду асоціації німецьких металургів. У 1910 році від технічного університету в Ахені він отримує звання почесного доктора інженерних наук.

Людвіг провів своє дитинство в батьківському домі в Бібріху, де, крім нього, зростали ще два брати, один на два роки старший, а другий на два роки молодший за нього. Спочатку сім'я жила в будинку при Рейнському металургійному заводі, потім на віллі, Райнгаухштрассе, 3. У своїй статті, написаній на згадку про батька до його сторіччя, Бек писав: «У вихованні синів батько і мати рідко вдавалися до моралі; набагато частіше вони власним прикладом показували нам, як слід поводитися; тут доречно згадати слова Теодора Фішера: «Моральне завжди розуміється виходячи з самого себе». Вони демонстрували це всім укладом свого сімейного життя, ставленням до роботи та обов'язків. Велика увага приділялася самоосвіті та дотриманню порядку і дисципліни.

Головним талантом батька було те, що він завжди, незважаючи на величезну кількість справ і шалену напругу, мав час для синів і що він завжди оберігав спокій сім'ї. Батьки жили просто і скромно і намагалися, щоб у синів матеріальне не взяло гору над духовним, до чого, можливо, спонукало спілкування з деякими заможними і відомими сім'ями. Щоразу, коли дозволяв час, майже завжди неділями, батько разом із синами робив прогулянки околицями, нерідко ці прогулянки тривали по кілька годин. Удома він охоче читав уголос драми німецьких класиків, Шекспіра, Біблію, а також твори сучасних письменників.

Обоє батьків, релігійно терпимі, часто відвідували церкву і привчали до цього синів. Серед життєвих мудростей, які батько любив повторювати синам, окрім наполегливого заклику уникати недооцінки людських знань, були слова Сократа «Пізнай себе» та повчання Полонія, що їх він дав своєму синові Лаерту: «Будь вірний сам собі». А від себе батько додавав: «У борг не бери і в борг не позичай; легко і позичку втратити, і друга, а позики туплять леза господарства».

Мати була видатною піаністкою, і в домі часто лунала прекрасна музика. Влаштовувалися вечори у виконанні синів та інших близьких родичів і друзів. Усі, хто брав участь у цих домашніх концертах, отримували величезне задоволення[1]. Батьки не любили великого скупчення людей і надавали перевагу простому спілкуванню з родичами та близькими знайомими у власному домі або на природі в околицях Рейну, у великих чудових садах, що розкинулися на його берегах. На гостей чекали яскраві та незабутні враження від веселих занять водним спортом на Рейні. Гості могли плавати на власному човні, здійснювати прогулянки на пароплаві або на весловому човні, оглядати мальовничі околиці. Краса рідного краю так заворожувала всіх членів сім'ї, що навіть під час літніх канікул батьки дуже рідко виїжджали куди-небудь із синами. Коли ж це відбувалося, то задоволені були не всі. Ані батько, ані мати не хотіли впливати на синівський вибір професії і, яким би він не виявився, завжди підтримували синів, а коли вони покинули рідну домівку, батьки постійно листувалися з ними».

Після закінчення гуманітарної гімназії у Вісбадені, навесні 1898 року, Бек склав іспит на атестат зрілості, після чого, згідно з родинною традицією – всі предки до його батька були гессенськими офіцерами, – 12 березня поступив на службу в 15-й полк польової артилерії у Страсбурзі. 18 серпня 1899 року він стає лейтенантом. До цього протягом трьох років він відвідував військову академію в Берліні, після закінчення якої був відправлений для несення служби в Генеральний штаб. 1 жовтня 1913 року Бек стає капітаном Генштабу.

У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

У роки Першої світової війни Бек обіймав різні посади як офіцер Генерального штабу, причому виключно на Західному фронті. Під час битви на Марні він був свідком успішних військових операцій штабу VI запасного корпусу німецьких військ по обидва боки Маасу. Тоді він служив у складі генерального командування VI резервного корпусу. Бувши офіцером Генерального штабу 117-ї піхотної дивізії, восени 1915 року в районі Лооса він пережив кровопролитну оборонну битву 6-ї армії в Артуа. Пізніше, у 13-й резервній дивізії, на тій самій посаді, він був присутній під час тривалих і важких наступальних і оборонних боїв під Верденом.

12 травня 1916 року Бек взяв шлюб з дочкою торговця з Бремена Амалією Пагенстехер. Але його сімейне життя було недовгим: у листопаді 1917 року Амалія померла, народивши на світ доньку Гертруду. Втрата дружини зробила його, від природи серйозну людину, ще мовчазнішим і стриманішим. Більше Бек у шлюб не вступав.

Взимку 1916/17 року Бек отримав призначення в Генеральний штаб нещодавно створеного Верховного командування групи армій «Кронпринц». Тут Бек, який незабаром отримав звання майора, мав особливу довіру начальника Генерального штабу графа фон Шуленбурга. Бек відповідав йому взаємністю. Після війни їхні стосунки переросли в міцну дружбу. Бек завжди з вдячністю визнавав, що він дуже багато чим завдячує службовому й особистому впливу цієї обдарованої людини і прекрасного солдата. Верховний го-

ловнокомандувач групою армій «Кронпринц» Вільгельм також мав до молодого офіцера Генерального штабу особливу довіру і пізніше ввів його в коло своїх найближчих друзів.

Служачи в штабі цієї групи армій, Бек взяв участь у плануванні та успішному проведенні масованих оборонних боїв 1917 року на Ені, у Шампані та поблизу Вердена, а потім, навесні й улітку 1918 року, у наступальних операціях на Ам'єні та на околицях Реймса, і, нарешті, у розпочатому наприкінці липня відступі та обороні.

Те, як Бек зумів оцінити сенс і значення подій, що відбувалися, учасником і свідком яких він був, стає зрозумілим із листа, написаного ним незабаром після перемир'я 28 листопада 1918 року. Тут він викладає причини, через які для німців настав трагічний кінець Першої світової війни.

«...Те, що ми всі без винятку пережили в останні тижні, настільки жахливе, що ще буде являтися нам уві сні. У найважчий момент війни заздалегідь підготовлена революція – у чому я зараз ні миті не сумніваюся – завдала нам удару в спину. Це сталося в той самий момент, коли армія і уряд повинні були напружити всі свої сили, щоб перешкодити прориву і знизити небезпеку становища, яке могло б призвести до нечуваної військової катастрофи. З тилу ми були повністю беззахисні, повністю! Саме цим спочатку характеризувався прохід революціонерів. Я не знаю жодної революції, яка була б проведена настільки підло і яка, що набагато гірше, сильно збільшила важку скруту, в якій ми перебуваємо вже давно, що, можливо, призведе до повної загибелі. Це безумство – проводити революцію в державі, яка з напруженням усіх сил і повним збереженням усього свого дуже складного організму мала перетворити поразку на терпимий мир і здорове мир-

не господарство. Як правильно пише «Кельнська газета», це майже те ж саме, як якби людина, що страждає від захворювання легенів, захотіла б провести операцію на сліпій кишці. Цього не винесе навіть найкращий організм.

Звісно, є безліч причин для різкої зміни настроїв, розгубленості та відчаю. Про це потрібно думати простіше і не ображатися на народ, який після чотирьох років страждань і поневірянь на якийсь час втратив самовладання. Але те, що ця реакція набуде таких форм, ми передбачити не могли. Я не вважаю цей прояв результатом краху, я вважаю його набуттям чинності давно ухвалених рішень, які лише чекали сприятливого моменту для свого здійснення. Я, після того, як приблизно за два роки до цього отримав можливість ближче ознайомитися з причинами, ще більше зміцнився в думці щодо результату війни, з невеликою відмінністю – нам потрібно було шукати порозуміння. Ця думка збігається з судженнями начальника штабу і кронпринца. Думки цих людей я можу наводити сотні разів, деякі з цих суджень зафіксовані документально і ще не раз стануть відомі. Але з «диктатором» Людендорфом, порядною, розумною та енергійною людиною, ніхто не зрівняється. Він міг піти лише за власним бажанням. Якби хтось наважився передчасно його змістити, і якби цим кимось виявився кайзер, то народ оголосив би його ініціатором поразки, яка незабаром мала настати, і «побив би його камінням». Занадто глибока довіра народу й армії до Людендорфа. Лише деякі з тривогою дивилися в майбутнє і бачили біду, що наближається. Але, незважаючи на це, Людендорф був одним із найвидатніших людей свого часу, за час нашого спілкування я дуже добре його впізнав і щиро ним захоплювався. Він – одна з найтрагічніших постатей нашої історії.

Але все це, і навіть ще більша кількість причин, не пояснює нашого теперішнього становища. На нашу армію на батьківщині протягом кількох місяців революціонери систематично впливали, саме цим і пояснюється більша частина наших невдач після 15 липня. Деякі війська не встояли, і не тому, що не хотіли, ні, а тому, що не змогли. Тут не допоміг опір інших хоробрих військ, весь організм був уже нездоровий. Занадто багато було переносників інфекції. Але за спільної роботи ми легко знову встали б, щоб дати відсіч, на короткій лінії – Антверпен – Мец або Люттіх – Мец і поставили б нашого супротивника перед вибором: мир або продовження війни до 1919 року. І ворог теж був на межі. За всієї поваги до французької армії мушу зауважити: те, що Фош був великим полководцем, – це лише чутки, і нічого більше. Якби він ним був, то на нас би чекала зовсім інша поразка, а не те, що сталося.

Історія коли-небудь розповість, як ми, протягом багатьох тижнів б'ючись на великому фронті без резерву, мали безліч дірок у нашій обороні, і все ж полководець Антанти не прорвався. Наші війська, наші офіцери і наш уряд – усі вони, кожен на своїй посаді, робили неможливе.

Тому зараз особливо неприємно, коли люди, які жодного разу не чули пострілів, які не знають, якого жахливого напруження, самозречення та інших якостей вимагала війна від кожного на фронті, – коли ці самі люди створюють протиріччя між офіцером і суспільством. Адже найгірше, що вони можуть зробити, – це підірвати офіцерський авторитет, а це призведе до анархії. Люди, які скоїли цей злочин, мали б поглянути на французьку армію, яка щонайменше протягом кількох років переживала важкі часи, коли всі, а особливо Клемансо, діяли більш ніж рішуче, коли заколот часто карав-

ся стратою. Сьогодні французька армія – найдисциплінованіша у світі. Для офіцерів, таких як я і багато інших тисяч, які це переживають, занепад нашої армії є чимось жахливим...»

Цей ґрунтовний лист є не тільки показником тодішнього судження Бека про німецький крах 1918 року. Він також являє собою виклад тієї точки зору, якій він, більш ніж 20 років потому, був вірним і під час Другої світової війни. З роками думка Бека про події 1918 року не змінилася або змінилася незначно. Він завжди пам'ятав цей удар кинджалом у спину армії. Щоправда, не тієї армії, яка (як пізніше будуть старанно стверджувати легенди) тим самим була позбавлена перемоги і яка, зранена та стікаючи кров'ю, наблизила поразку, а тієї армії, в якій забрали останні сили до опору. Потрібно пам'ятати про ці погляди Бека, щоб потім оцінити його роль у змові проти глави держави. Знадобився жахливий наочний урок, який Гітлер дав німецькому народові й усьому світові, щоб зрозуміти Бека, істинного патріота, який виріс у священних традиціях, і оцінити умови, за яких відкритий протест проти злочинного тираноборства ставав найвищим моральним обов'язком і нагальною державною та політичною необхідністю.

РОБОТА БЕКА В РЕЙХСВЕРІ

Після краху 1918 року Бек залишився відданим своїй професії – служив у маленькій стотисячній армії Веймарської республіки. Його служба йшла паралельно як в армії, так і в Генеральному штабі. Після служби в Бадені та Сілезії 1 жовтня 1920 року Бека переводять у столицю Вестфалії – Мюнстер. Там він спочатку отримує призначення команди-

ром дивізіону 6-го артилерійського полку, а за два роки, вже у званні підполковника, очолює допоміжні військові курси у штабі 6-го військового округу. Перебуваючи на цій посаді, він не тільки з великим успіхом організував підготовку майбутніх офіцерів Генштабу, а й здобув любов і повагу своїх підлеглих. Ось невеликий приклад цього.

Під час навчальної поїздки верхи Бек через зіткнення з легковим автомобілем упав разом із конем. Один із його учнів, тоді старший лейтенант, а пізніше генерал Госсбах, пише про це в одному зі своїх листів: «...Усе сталося дуже швидко: я почув вереск гальм автівки і тієї ж секунди побачив залитою кров'ю Бека. Він лежав на землі. Ти не уявляєш, як боляче мені було бачити це і як чудово трималася ця людина, незважаючи на біль. Жодного стогону не почули ми від нього. Спочатку він запитав про свого коня і лише потім дозволив віднести себе в машину (яка і була причиною його падіння) і відвезти в лазарет у Мюнстері. Під час нашого повернення ми, на нашу велику радість, дізналися, що лікарське обстеження не виявило жодних небезпечних для життя ушкоджень. Щоб порадувати Бека, сьогодні ми подарували йому квіти, а незабаром хочемо принести йому й іншу радість. Завтра вранці ми хочемо по черзі відвідати його...»

1 жовтня 1925 року Бека перевели в Генеральний штаб 4-го військового округу в Дрездені. Там він став начальником Генштабу і отримав звання полковника. З осені 1929 до осені 1931 року він командував 5-м артилерійським полком у Фульді. Тоді ж йому присвоюється звання генерал-майора.

Уже в цей період його військовій кар'єрі не бракувало криз, які ставили під сумнів його перебування на військовій службі. Впевненість і незалежність, з якими він поводився під

час процесу над кількома молодими офіцерами його полку, призвели до одкровення з тодішнім міністром у справах рейхсверу Тренером, який не відправив Бека у відставку лише завдяки клопотанню начальника управління сухопутних військ генерала фон Гаммерштайна.

«Я, добре знаючи себе, прекрасно розумію, – писав Бек тоді Госсбаху, – що на моєму шляху обов’язково зустрінуться підводні камені. Але я поставлю нове вітрило і спокійно попливу до наступного рифа. Впевненість і віра мають бути всередині людини».

Починаючи з осені 1931 року рід його служби змінювався дуже часто. Після короткого перебування в Генеральному штабі 1-го командування групи армій у Берліні 1 лютого 1932 року Бек повертається в Дрезден і стає командувачем артилерії 4-го військового округу. Звідти 1 жовтня 1932 року вирушає у Франкфурт-на-Одері, щоб стати командиром 1-ї кавалерійської дивізії. 1 грудня 1932 року стає генерал-лейтенантом. У ті ж роки пише працю «Управління військами», на основі якої до війни готувалася німецька армія і яка зжила себе до осені 1935 року.

1 жовтня 1933 року Бек перейшов на службу в міністерство рейхсверу в Берліні. Тоді ж в управлінні сухопутних військ, на чолі якого стояв генерал фон Гаммерштайн, його призначили начальником управління. Посада ця 1 липня 1935 року була перейменована на керівника Генерального штабу армії. Щоправда, за зміною назви не послідувало розширення повноважень.

1 жовтня 1936 року він став генералом артилерії.

Серце Бека було переповнене любов’ю до своєї країни. Маючи високу національну самосвідомість, він із тривогою

стежив за внутрішньополітичними подіями, що відбувалися у Веймарській республіці. Бек був солдатом і затятим прихильником точки зору Зекта, яка полягала в тому, що рейхсвер має перебувати поза сферою партійної політики. Він вважав зроблену на початку 30-х років спробу поставити перед офіцерським корпусом певні політичні умови, як-от вербування офіцерів до націонал-соціалістичного руху, несумісною з недоторканими принципами їхнього становища поза внутрішньополітичними суперечностями. Спочатку він вітав прийняття влади Адольфом Гітлером, вважаючи це багатообіцяючою передумовою відновлення рівноправного становища збройних сил. Однак невдовзі він відчув небезпеку, що загрожувала незалежності та приватному життю офіцерів вермахту, який потрібно було створювати заново. Виходила ця небезпека з лав націонал-соціалістичної партії та від СА, а пізніше від СС, які не приховували своєї жаги до влади. Оборонна війна стала для Бека найгіршим боргом.

Бек скептично ставився до внутрішньополітичного розвитку Веймарської республіки і поведінки більшості правлячих особистостей, різко засуджуючи незліченні злочини і терористичні акти, скоєні проти справедливості і закону.

Розділ 2

ТВОРЧА ПРАЦЯ В 1934–1937 РОКАХ

Нині відбувається настільки багато чого, а як може розвиватися майбутнє – особливо без нашої участі, – настільки важко передбачити, що я хотів би прийняти як справді цінне воєнно-політичне гасло: через наші інтереси ні з ким не зіпсувати стосунків.

Бек, весна 1935 р.

Рамок цієї книжки не вистачить, щоб дати повну картину або хоча б у загальних рисах змалювати діяльність Бека протягом тих п'яти років, коли він був керівником військового управління, а потім Генерального штабу. Важливо висвітлити лише один бік його діяльності: вплив Бека на створення і розвиток нової армії та його боротьбу проти прагнень і планів, несумісних із цією метою.

СТАНОВИЩЕ І ЗАВДАННЯ КЕРІВНИКА ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ

Положення керівника Генерального штабу за часів Бека так і не набуло того значення, яке воно мало в королівській прусській армії при таких людях, як Мольтке, Шліфен і Гінденбург. Тоді керівнику Генштабу, вищим за якого був лише Верховний головнокомандувач, доручали головну відповідальну роботу з підготовки до війни та її проведення. Згідно з виробленим порядком у заново відтвореному німецькому вермахті вищу посаду його головнокомандувача обіймав державний військовий міністр фон Бломберг; на щабель нижче за нього стояли три головнокомандувачі частинами вермахту (сухопутними військами, морським флотом і люфтваффе): фон Фріч, Редер і Герінг. Верховне командування сухопутних військ, на чолі якого перебував головнокомандувач армією, складалося з п'яти частин: Генеральний штаб армії, управління кадрів сухопутних військ, загальне управління, управління озброєних сухопутних військ та адміністративне управління сухопутних військ. Керівник Генерального штабу також був одним із п'яти помічників свого головнокомандувача, звісно, найважливішим: до його обов'язків входили всі роботи з оборони країни і з підготовки та проведення сухопутних військових операцій.

І Бек перебував на місці, яке забезпечувало йому визначальний вплив на відродження і розвиток армії. Але в його житті, сповненому самовідданості та самозречень, виявилось трагічним збігом обставин, що на піку його офіцерської кар'єри йому не дозволили стати на чолі армії, де він міг би

багато чого виправити, особисто віддавати накази, висловлювати й переконано обстоювати свою думку. Бувши керівником Генерального штабу, він був головним начальником усіх офіцерів Генерального штабу сухопутних військ і міг безпосередньо впливати на це маленьке, але обране коло особливо талановитих офіцерів, що він з успіхом і робив. Але залишається фактом, що в тому, що стосувалося питань підготовки військ, їхнього озброєння, організації, оборони країни, оперативного ведення війни і стосунків між військовим і політичним правлінням, він повинен був задовольнятися роллю творчого радника. Він був помічником, а не головнокомандувачем.

На його першій посаді, що давала право віддавати накази, яка, здавалося, була створена для нього, для його діяльної вольової натури, потреба в постійному самозреченні давалася йому нелегко. На щастя, у цій людині свідомість власної значущості та власних можливостей була сусідами зі скромністю та душевною врівноваженістю, що давали їй змогу заради справи жертвувати власними прагненнями та надіями. Заради справи! А справа, Бек знав і охоче визнавав це, перебувала в найнадійніших руках його безпосереднього шефа, генерала барона фон Фріча. Короткочасну недовіру між ними, яка виникла через підозру Фріча, що поняття «Генеральний штаб» і «начальник Генерального штабу», які знов з'явилися, можуть, нехай і побічно, зменшити кількість його власних повноважень, було усунуто. Надалі Фріч і Бек, як і раніше, повністю довіряючи один одному, з успіхом разом працювали і разом боролися.

Зміст

Розділ 1

ЖИТТЯ БЕКА ДО 1933 РОКУ..... 3

Розділ 2

ТВОРЧА ПРАЦЯ В 1934–1937 РОКАХ..... 14

Розділ 3

ГІТЛЕР РОЗКРИВАЄ СВОЇ ПОЛІТИЧНІ НАМІРИ..... 51

Розділ 4

ПОВАЛЕННЯ ГЕНЕРАЛ–ПОЛКОВНИКА
БАРОНА ФОН ФРІЧА..... 68

Розділ 5

БОРОТЬБА КЕРІВНИКА ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ
1938 РОКУ..... 82

Розділ 6

У ВІДСТАВЦІ..... 139

ДОДАТОК

«ПОКИ НЕ ЗАДИМИТЬСЯ ЖИВА ПЛОТЬ»..... 155

Епілог..... 240

Примітки..... 268

ХУДОЖНЄ ВИДАННЯ

Вольфганг ФЕРСТЕР

ПРОТИСТОЯННЯ
ФЮРЕРУ
ТРАГЕДІЯ КЕРІВНИКА
НІМЕЦЬКОГО ГЕНШТАБУ

Переклад українською — *Ярослава Мартинова*

Підписано до друку 17.04.2025 р. Формат 60х84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 17,5. Тираж 300 прим.

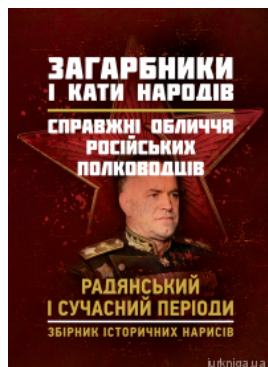
ТОВ Видавничий дім «СКІФ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 581 від 03.08.2001 р.

Книги, які можуть вас зацікавити

Загарбники і кати народів: справжні обличчя російських полководців.
Імперський період: збірник історичних нарисів

Загарбники і кати народів: справжні обличчя російських полководців.
Радянський і сучасний періоди: збірник історичних нарисів

Перейти на сайт →